

**Intervencions i
estratègies en la
millora de
l'esportivitat i la
reducció de les
conductes
violentes en
l'esport**

Pere Palou Sampol
Pere A. Borràs
Rotger
Francesc X. Ponseti
Verdaguer
Josep Vidal Conti
*Àrea d'Educació Fí-
sica i Esportiva
Universitat de les Illes
Balears*

Educació i Cultura
(2005), 18:
225-237

Intervencions i estratègies en la millora de l'esportivitat i la reducció de les conductes violentes en l'esport

Interventions and strategies to improve good sportsmanship and reduce violent behaviour in sport

Pere Palou Sampol
Pere A. Borràs Rotger
Francesc X. Ponseti Verdaguer
Josep Vidal Conti
Àrea d'Educació Física i Esportiva
Universitat de les Illes Balears

Resumen

En este artículo describiremos las posibilidades reales para abordar el tema de la intervención educativa y psicológica frente a los agentes implicados en el deporte escolar con el objetivo de mejorar la deportividad y reducir la violencia en la práctica deportiva escolar.

Muchos estudios provenientes de la psicología enfocan la intervención psicológica o psico-educativa como motivo de mejora del rendimiento de los deportistas. Pocas veces se encuentran estudios sobre intervenciones en jugadores, entrenadores y padres enfocados a la mejora de los aspectos sociales del deporte, la mejora de la deportividad y la reducción de conductas violentas durante la práctica deportiva.

Summary

This article describes real possibilities in approaches to educational and psychological interventions in school sports as versus implied factors in order to improve good sportsmanship and reduce the violence exists.

Many psychological studies focus on psychological interventions to improve athletic performance. There are very few studies that focus on interventions with athletes, coaches and parents which aim to improve the social aspects of sports and good sportsmanship and reduce violent behaviour in sport.

1. Facilitació del desenvolupament psicològic i social a través de l'activitat física

Alguns autors de l'àmbit de la psicologia consideren que les causes de la conducta procedeixen d'un procés multidireccional continu d'interaccions entre persones i situacions. Quant a les persones, els factors cognitius i els relatius a la motivació i l'emoció tenen un paper important en la determinació de la conducta (Palou 2001). D'altra banda, la percepció o el significat psicològic que la situació representa per a la persona és un factor essencial i determinant de la conducta. És a dir, les situacions afecten les persones i aquestes alteren les situacions.

En aquesta tendència, i com proposà el doctor Palou a la seva tesi sobre hàbits esportius dels preadolescents mallorquins, podem situar les *teories de l'aprenentatge social* (Weiner 1979; Bandura 1986).

Autors com Staats (1979) i Fernández-Ballesteros i Staats (1992) apunten que, segons aquest model, hi ha claus relatives a la situació (estímul present) que tenen una influència poderosa sobre la conducta de l'individu. Aquestes claus són causals, però l'experiència i l'aprenentatge del subjecte han produït uns certs repertoris de conducta (repertoris conductuals bàsics) que també constitueixen variables independents.

Podem dir que l'activitat física incidirà en el desenvolupament psicològic dels adolescents en funció de: a) les expectatives, motivacions, intencions... que tenen a l'hora de fer activitat física; b) les conductes que tenen les persones que fan activitat física de forma habitual; c) les emocions i/o sensacions que produeix l'activitat física en les persones.

D'acord amb les exposicions anteriors, podem dir que l'activitat física té una incidència sobre el desenvolupament de la personalitat dels adolescents i més concretament sobre la construcció del caràcter, tot i que aquesta afirmació no ha estat prou contrastada en la literatura científica. Així, mentre que hi ha un elevat nombre d'autors que afirmen que l'esport contribueix positivament a la construcció del caràcter, hi ha estudiosos del tema que estan en desacord en aquesta afirmació (Shields i Bredemeier 1994).

Però hem de dir que la majoria de dades i estudis canvien quan ens referim a la influència de l'exercici físic o l'activitat física practicada amb un enfocament de salut. Aquest tipus d'activitat ha estat popularment associada amb canvis positius de la personalitat del practicant (Vealey 1992).

El terme 'caràcter' va ser originàriament referit a una estructura de la personalitat (Vealey 1992). La noció que l'esport i l'activitat física contribueixen a la formació del caràcter, entès com a atributs de la personalitat valorables positivament, ha estat exposada tradicionalment en la societat occidental, sobretot als EUA.

Les característiques de personalitat que han estat més estudiades en aquest tipus de recerca són l'*autoconcepte* i l'*autoestima*. La recerca ens ha confirmat habitualment que la participació en programes d'activitat física millora l'autoconcepte en els preadolescents (Collingwood i Willet 1971; McGowan, Patton i Voguel 1978, esmentats per Vealey 1992). L'activitat física també ha estat associada a canvis en l'afecte i l'estat d'*ansietat*. La majoria de persones consultades afirmen que, en circumstàncies normals, se senten més bé després de fer exercici (Morgan 1985, esmentat per Vealey 1992).

D'altra banda, Berger, Friedmann i Eaton (1988) varen demostrar reduccions en tensió, depressió i angoixa a través del sistema d'autopercepció després de la realització d'activitat física. Les hipòtesis que apareixen com a possibles per explicar aquest fenomen són: la distracció que es produeix de l'estímul estressant (Bahrke i Morgan 1978) o bé

paràmetres més fisiològics, com l'explicació endocrina a través de la segregació d'endorfines (Morgan 1985, esmentat per Vealey 1992).

També hem de destacar que durant aquest període es produeixen canvis bruscs en el medi intern de l'organisme a causa de les modificacions en el sistema de les glàndules endocrines. Aquests canvis provoquen importants transformacions en l'estructura anatòmica i fisiològica, que es tradueixen en la pèrdua del cos infantil i que deixen lloc a l'aparició d'una nova imatge corporal. És per això que l'atractiu físic i la imatge corporal tenen una relació important amb l'autoavaluació positiva de l'adolescent, amb la seva popularitat i l'acceptació per part dels seus iguals.

La revolució de l'aspecte somàtic produeix canvis d'actitud i l'adopció de noves pautes de conducta que tenen el seu principal focus d'atenció en el propi cos canviant, els òrgans sexuals del qual creixen i maduren, canvien formes i dimensions, que ofereixen noves vivències i possibilitats d'expressió, relació, comunicació i canalització de sentiments.

Aquests canvis requereixen un procés d'assimilació i d'interiorització que pot provocar sentiments d'angoixa i d'inseguretat pel fet de sentir-se habitar un cos nou; això crea dificultats i requereix importants reajustaments i modificacions a nivell d'organització motriu.

Fruit d'aquests canvis és la manifestació d'un major interès pel cos i per la pròpia imatge; els joves tenen més cura de la forma de vestir, de les postures, dels gestos i n'augmenta paral·lelament la receptivitat a les diferents propostes d'identificació cultural, especialment les que arriben a través dels mitjans de comunicació.

Així, l'adolescent intentarà completar la seva definició de si mateix a través de factors externs, com el consum de determinats productes de moda o l'accés a diferents activitats que faciliten l'adquisició d'una nova identitat.

Segons Harris (1987), la manera com un individu experimenta en el temps el seu propi cos està estretament vinculada al concepte que té de si mateix, és a dir, a la seva auto-percepció. Així doncs, la forma com un jove sent i experimenta el seu cos pot ser un indicador del concepte que té de la seva pròpia identitat.

Aquestes consideracions fan fàcilment comprensible que el problema de la nova imatge corporal assoleixi un significat rellevant en la vivència de l'activitat física de l'adolescent. La pràctica de l'activitat física constitueix una de les vies a què recorre l'adolescent en el procés d'autoconeixement, és a dir, la imatge que la persona es forma del seu propi cos mitjançant la vivència i la representació acumulativa d'experiències passades i presents, reals i fantàstiques, conscients i inconscients.

Segons Antonelli i Salvini (1978): «L'activitat fisicoesportiva representa per a l'adolescent no tan sols un mitjà de guanyar una nova identitat consonant amb el seu proper estatus d'adult, sinó també una possibilitat de prendre consciència d'aquesta nova realitat, tot superant així el sentiment subjectiu d'alienació, que es deriva de la coexistència d'un tarannà infantil amb un cos viril» (pàg. 52).

Després d'aquesta exposició, si tenim en compte que les motivacions dels adolescents per realitzar una pràctica esportiva són intrínseques, i rara vegada apareix una única motivació, pensam que és vital la idea que la psicologia de l'esport no s'ha de dedicar únicament a l'esport d'alta competició. S'ha d'aplicar, també, als àmbits de l'activitat física dels adolescents, ja que es troben en uns moments molt importants per al desenvolupament del seu caràcter i perquè dels psicòlegs de l'esport dependrà que els programes d'iniciació esportiva no presentin problemes psicològics a les persones participants en aquest programes.

En resum, direm que l'activitat física té una incidència sobre el desenvolupament psicològic dels adolescents, en el sentit que pot contribuir a la construcció del seu caràcter en la recerca de l'autoconcepte, l'autoconeixement i l'autoestima, i que contribuirà a l'estructuració de la nova imatge corporal.

En definitiva, pensam com Cruz (1997) que l'activitat física ha de servir per millorar el desenvolupament de les destreses motrius, l'autoconfiança i la diversió.

2. Objectius psicoeducatius en l'esport escolar

Segons Boixadós (1998), en el context en què es diu que l'esport pot tenir un gran impacte relatiu a l'educació, caldria aprofitar aquest terreny privilegiat per tenir en compte que existeixen altres maneres de fer esport; així, aquesta autora, tenint en compte que la participació en l'esport afectarà la formació integral de la persona, divideix els objectius de l'esport en edat escolar en tres blocs: físic, psicològic i social.

A nivell físic:

- Cal fomentar: els beneficis de la pràctica, com millorar la condició física i la salut, desenvolupar i millorar les habilitats motores en general, millorar la coordinació i l'aprenentatge de noves habilitats per a la pràctica de l'esport.
- Cal evitar: el perill de realitzar esforços excessius per al nivell de desenvolupament dels nins, el risc de lesions específiques segons la disciplina esportiva, el risc de sobreescalfament sobretot en situacions de climes extrems.

A nivell psicològic:

- Cal fomentar: la confiança en un mateix, la importància de respectar les regles, el respecte als altres i les seves opinions, la presa de decisions davant conflictes o dilemes, la satisfacció i la diversió de la pròpia activitat esportiva. Aprendre a establir objectius, enfrontar-se a reptes i superar obstacles. Es tractaria d'aconseguir que l'esport estigués al servei del nin i no a la inversa.
- Cal evitar: l'abandonament de l'esport, la majoria de vegades degut a l'ansietat que comporta la competició o la manca de diversió.

A nivell social:

- Cal fomentar: fer amics, aprendre a treballar en equip, a cooperar i impartir una actitud global d'esportivitat.
- Cal evitar: que l'èxit sigui sinònim de victòria i perdre sigui sinònim de fracàs; si no, ens podem trobar que els joves perdin l'oportunitat de gaudir de l'activitat i de desenvolupar-se com a persones. També cal evitar un excés de premis en les competicions esportives per a joves, a causa, sobretot, de l'augment d'interessos comercials que envolten el món de l'esport.

D'altra banda, i en un plantejament no tan lúdic i més biològic, la FIMS (Federació Internacional de Medicina de l'Esport), en el seu congrés sobre els nins i l'esport del 1997, va establir un consens a través de la comissió educativa, que establia els objectius que l'esport en edat escolar hauria de complir (Chan i Micheli 1998).

- La característica més important de l'esport en edat escolar és el desenvolupament de la salut, tant física com mental.

- La potenciació del normal creixement i maduració.
- Encoratjar la socialització, l'autoestima, l'autopercepció i millorar l'estat psicològic.
- Els professionals de l'esport (metges) han de controlar la salut de les persones involucrades en les competicions escolars.
- Les federacions esportives han de ser les responsables de la seguretat i salut dels participants.
- Participar en la formació de tècnics i fer un assessorament en aspectes ètics i morals.
- Crear per als entrenadors formació específica en psicologia i sociologia dels preadolescents i adolescents.
- Incloure la participació dels pares en les organitzacions de les competicions.
- Evitar l'especialització esportiva abans dels deu anys.

D'altra banda, si analitzem els currículums d'Educació Física proposats per la LOGSE observarem que en tots els seus components, la introducció inclosa, apareixen explícitament referències a: desenvolupament d'actituds de cooperació i respecte; participació en activitats amb independència del nivell assolit; acceptació del repte que suposa competir amb altres; cooperació i acceptació de les funcions atribuïdes dins una tasca d'equip.

Existeix una gran similitud, com explica Ureña (2000), entre els objectius que es pretenen desenvolupar des de l'Educació Física i les actituds que expressa el *fairplay* i l'esportivitat. En definitiva, Ureña diu que el *fairplay* és una forma de ser basada en el respecte a un mateix i als altres, que implica: honestat, lleialtat i actitud ferma i digna enfront d'un company deslleial; respecte pels companys; respecte pels adversaris; respecte i col·laboració amb els àrbitres.

Com hem vist anteriorment, aquestes actituds corren perill, ja que es dona una excessiva importància a la consecució de la victòria.

Afegint tipologia d'objectius, Mosquera, Lera i Sánchez (2000) proposen un seguit d'objectius amb vista a reduir la violència:

- Tenir en compte que és en un mateix on hi ha l'essència de l'esport. L'esportista és el protagonista del fet esportiu i la seva motivació no ha d'estar marcada pels interessos dels altres.
- Considerar que el que és extrínsec de l'esport és efímer, mentre que el que és intrínsec és durador.
- Procurar millorar i progressar en funció dels límits de cada un sense posar en perill la salut.
- Donar el millor d'un mateix en tota actuació i manifestar actituds de cooperació, en uns casos per guanyar el contrari i en d'altres casos només per superació personal.
- El desig de guanyar és legítim, però ha d'aconseguir-se per mèrit propi, sense recursos addicional ni menyspreu de les regles.
- Entendre que la victòria no pot portar a menysprear els que han perdut. Tant saber guanyar com saber perdre constitueixen dos aprenentatges difícils.

3. Estratègies d'intervenció psicoeducativa en l'activitat física

Els diferents estudis i iniciatives que s'han creat per a la intervenció, és a dir, el canvi d'alguna conducta o el comportament en el món de l'activitat física, gairebé es resumeixen en alguns codis que diferents organismes oficials, com el Comitè per al Desenvolupament de l'Esport del Consell d'Europa (CDDS), el Consell Superior d'Esports i altres països, han elaborat.

Pràcticament tot tenen en comú cinc àrees d'interès, conductes dirigides a àrbitres, adversaris, companys, espectadors i cap a l'acceptació de les regles (Boixadós 1998).

A continuació podem veure algunes estratègies d'intervenció enfocades a la millora de l'esportivitat, o a la millora d'un clima relatiu a la motivació coherent en el qual es pot desenvolupar la tasca de l'ensenyament de l'activitat física i l'esport.

Les principals iniciatives s'han desenvolupat sempre envers els entrenadors, com a principals responsables de la cadena de transmissió de contingut social desitjable en l'esport; així, veurem iniciatives que intervenen sobre aquests. Sovint podem analitzar estratègies que intervenen en la motivació dels jugadors, i també analitzarem estratègies que intervenen sobre els pares, com a tipologia especial de públic.

Podrem observar que els subjectes actius en l'esport en edat escolar, els mateixos esportistes, poques vegades són els receptors de la intervenció que ha de servir per a la millora de les seves conductes durant la seva pràctica esportiva.

3.1. Estratègies d'intervenció en la motivació

Alguns autors han destacat que existeixen estratègies que incideixen en la motivació dels jugadors i concretament en el seu autocontrol, a través del tracte de l'ansietat precompetitiva; així, Navarro et al. (1995) expliquen que conductes com ara agressions físiques, protestes a l'àrbitre, protestes als companys de joc, respostes donades en resposta a una agressió, etc., són susceptibles de millora a través d'un ensenyament de l'autocontrol. El que no solen explicar aquests estudis és l'aplicació o l'aplicabilitat d'un protocol o mitjà de feina per establir uns objectius determinats per reduir les conductes abans esmentades.

D'altra banda, hi ha autors que posen de manifest, com a estratègia per a la millora de determinats comportaments que podem relacionar amb la millora de l'esportivitat i la reducció de la violència, el treball sobre la motivació utilitzant el sistema d'establiment d'objectius (Weinberg 1995).

Uns altres autors, com Garcés de los Fayos i Canton (1995), expliquen que la forma d'intervenir en els esportistes per evitar entrar en comportaments no desitjats és el tractament i la prevenció de la síndrome d'esgotament professional i la seva relació amb l'estrès.

Uns altres estudis, com el de Boixadós (1998), entenen que la intervenció sobre la motivació pot generar els efectes que cerquem sobre l'esportivitat i el *fairplay*, com també reduir el nombre de conductes violentes. En aquest cas ens plantejem el problema des d'un altre caire, i serà incidint sobre els entrenadors, de manera que amb l'assessorament siguin aquests els qui tinguin les eines per actuar sobre els esportistes i incrementant la seva motivació s'aconsegueixin millores conductuals.

Uns altres autors, com Dias et al. (2000), proposen la intervenció en la motivació dels adolescents com a desenvolupament personal i adquisició de competències de vida (concepte derivat de l'escala de valors). Així, aquests autors proposen diferents estratègies d'intervenció diferenciades en programes estandarditzats, el programa GOAL i el programa SUPER, que són programes relatius a l'educació en forma de piràmide en els quals des de professors superiors fins a adolescents van ensenyant les competències de vida en rela-

ció amb l'esport. En aquest cas, un altre cop l'estratègia és la fixació o l'establiment d'objectius.

Per finalitzar, Olmedilla, Lozano i Andreu (2001) proposen una intervenció per a la reducció de sancions en el futbol establerta en tres fases:

- a. Reestructuració cognitiva. Presa de consciència del vertader motiu de les sancions (degudes a un mateix, identificar els factors controlables pels jugadors).
- b. Entrenament de tasques específiques (xerrades grupals, planella de control), o bé grups reduïts, (tasques de relaxació, concentració).
- c. Entrenament de les tècniques en situacions de joc.

Com podem observar, les intervencions dirigides a la motivació dels jugadors, excepte l'última, no fan referència directa al problema que comporten les actituds i els comportaments a favor i en contra del *fairplay*; aquest és possiblement el resultat de l'orientació envers el rendiment que la pràctica esportiva en el model competitiu ha tingut fins ara.

3.2. Estratègies d'intervenció en entrenadors

Diversos autors destaquen que, en les competicions esportives en edat escolar, els entrenadors formen una part molt important de l'entramat social. Quan l'entrenador se centra en la victòria o bé en la participació i la diversió pot orientar els esportistes en els seus objectius en la pràctica esportiva (Alonso, Boixadós i Cruz 1995).

La influència de l'entrenador en la motivació esportiva és també molt important pel que fa al manteniment o l'abandó de la pràctica esportiva (Ponseti 1998).

De forma globalitzada, Weinberg i Gould (1996) proposen les estratègies d'intervenció següents:

- Considerar la interacció dels factors personals i de situació en la influència sobre la conducta d'aconseguit.
- Destacar els objectius d'aprenentatge i llevar importància als objectius de resultats.
- Controlar i regular el propi *feedback* atribucional.¹
- Avaluar i corregir les atribucions inadequades.
- Ajudar a determinar en quin moment cal competir i quan cal centrar-se en la millora individual.

Aquest protocol es basa en els estudis de l'enfocament positiu, que té en compte que l'entrenador és una figura molt important en la iniciació esportiva. Així, la conducta de l'entrenador pot alterar (en positiu o en negatiu) les actituds dels seus jugadors. (Smith, Smoll i Curtis 1979; Smoll i Smith 1987).

En altres estudis (Cruz 1994), la intervenció conductual sobre els entrenadors es resol de la manera següent:

Es proposa als entrenadors l'assistència a una sessió de preparació psicològica dividida en set parts: 1) xerrada sobre la filosofia de l'entrenament; 2) explicació de la relació existent entre la conducta de l'entrenador i la motivació i les actituds dels seus jugadors; 3)

¹ El *feedback* atribucional es manifesta pel fet de donar un valor determinat a una acció o conducta; s'hi oposa el *feedback* neutre.

definició de les categories de reforçament del CBAS;² 4) vídeo didàctic; 5) comentaris i preguntes sobre el vídeo; 6) lliurament de material (recomanacions, resultats de partits observats al mateixos entrenadors i qüestionari d'autoavaluació CBAS); 7) recomanació final.

Una mica més evolucionat és el plantejament que proposa Boixadós (1998), ja que la seva intervenció es mesura en relació amb l'efecte que tindrà sobre els esportistes la intervenció en els entrenadors.

Així, l'objectiu és assessorar un grup d'entrenadors per tal que aquests millorin el seu estil de comunicació amb els jugadors i emfatitzin en els seus partits i entrenaments els aspectes relacionats amb una motivació orientada a la tasca en contraposició a la motivació orientada al guany.

L'assessorament dissenyat per Boixadós és el següent:

- Recordar els objectius de l'esport infantil.
- Donar directrius per millorar la comunicació entrenador-jugadors.
- Reaccions davant els encerts.
- Reaccions davant els errors.
- Reaccions davant les conductes disruptives.
- Reaccions davant les regles de l'equip, conductes espontànies.
- Enfocament educatiu de l'esport: drets dels nins a un esport saludable.

3.3. Estratègies d'intervenció en els altres agents (els pares)

Segons Cruz (2001), existeixen pocs estudis empírics sobre les actituds dels pares i les mares espectadors de la pràctica esportiva en edat escolar.

Cruz, esmentat a Lee i Cook (1990), ens resumeix un interessant treball que analitza l'opinió dels pares de jugadors d'hoquei d'una lliga infantil del Canadà. L'estudi conclou que els pares pressionen massa els infants, insulten els àrbitres, entrenadors i jugadors, i els entrenadors es preocupen més per la victòria que per la diversió dels nins.

Així, les estratègies d'intervenció en els pares es realitzen mitjançant la creació de campanyes nacionals i internacionals sobre el *fairplay*. Aquestes campanyes, com la del Consell d'Europa amb un tríptic informatiu *Código de ética deportiva: quién juega limpio gana*, no són específiques, com tampoc les que apareixen al llibre *Juega limpio en el deporte, campañas de promoción del fairplay* editat per Unisport (1993).

En els darrers temps ha aparegut una campanya de promoció de l'esportivitat específica per als pares promoguda per la Mesa de l'Educació Física i l'Esport a la Ciutat de Barcelona (Cruz et al. 2000). Aquesta campanya es va originar arran del debat sorgit en el Congrés de l'Educació Física i l'Esport en Edat Escolar a la Ciutat de Barcelona, del maig de 1998, amb el qual es va iniciar una campanya d'assessorament a les famílies oferint recursos i orientacions per actuar adequadament davant l'activitat esportiva dels seus fills i filles. El GEPE³ va ser el responsable dels continguts de la campanya, que consta de tres apartats: 1) objectius i filosofia de l'esport en edat escolar; 2) funcions dels pares i les mares en els diferents moments de la pràctica esportiva dels seus fills; 3) recomanacions concretes a les famílies per tal de transmetre els valors positius de la competició esportiva als nois i les noies.

² El CBAS (Caoching Behaviour Assesment System) és un instrument per mesurar la conducta de l'entrenador desenvolupat per Smith, Smoll i Hunt (1977).

³ Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Del treball sorgeixen uns tríptics i cartells amb un impacte alt amb deu recomanacions. Aquest tríptic és l'utilitzat en aquest estudi per a la intervenció envers els pares dels nins i les nines practicants en edat escolar. En aquest tríptic apareixen les recomanacions següents:

- Informar i aconsellar els fills en l'elecció de l'esport, promovent que ells i elles hi tinguin la darrera paraula.
- Practicar alguna mena d'esport o activitat física, oferint-los un estil de vida actiu.
- Valorar el desenvolupament físic i la salut derivats dels programes esportius abans que el rendiment.
- Animar i aplaudir tant les bones jugades com l'esforç durant les competicions.
- Aplaudir les bones jugades de l'equip contrari independentment del resultat.
- Donar suport a la tasca de l'entrenador/a i no donar instruccions tècniques que puguin contradir-lo.
- Respectar les regles de l'esport i les decisions arbitrals encara que siguin errònies.
- Promoure el respecte i les bones relacions amb els seguidors de l'equip contrari.
- Ensenyar els joves a tenir cura de les instal·lacions i del material esportiu.
- Col·laborar en les tasques d'ajut i organització de l'equip i de l'entitat.

Els autors defineixen aquest decàleg com una guia i cal tenir en compte que la participació en competicions esportives no constitueix una garantia per a l'aprenentatge de les destreses físiques, la formació del caràcter o l'adquisició de l'esportivitat; així, perquè les competicions esportives arribin a ser un element educatiu per als nins cal replantejar que no siguin un reflex dels models que ofereix l'esport professional.

Quan els pares i els altres agents proporcionen models adequats, les competicions esportives en edat escolar poden proporcionar un marc correcte per a l'aprenentatge de valors socials desitjables.

Bibliografia

- ALONSO, C. [et al.] (1995). «Asesoramiento a entrenadores de baloncesto: efectos en la motivación deportiva de los jugadores». *Revista de Psicología del Deporte* 7-8, novembre 1995. Universitat de les Illes Balears.
- ANTONELLI, F.; SALVINI, A. (1978). *Psicopatologia dello Sport*. Roma: Lombardo Editore.
- BAHRKE, M.; MORGAN, W. (1978). «Anxiety reduction following exercise and meditation». *Cognitive Therapy and Research* 2, 323-333.
- BANDURA, A. (1986). *Pensamiento y acción*. Barcelona: Martínez Roca.
- BERGER, B.; FRIEDMANN, E.; EATON, M. (1988). «Comparison of jogging, the relaxation response, and group interaction for stress reduction». *Journal of Sport and Exercise Psychology* 10, 431-447.
- BOIXADOS, M. (1998). *Avaluació del clima motivacional i de les actituds de fairplay en futbolistes alevins i infantils i efectes de l'assessorament psicològic a llurs entrenadors*. Tesis doctoral. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- CHAN, K.-M.; MICHELI, L. J. (eds.) (1998). *Sports and Children*. Hong Kong: William & Willkins Asia-Pacific Ltd.
- COLLINGWOOD, T.; WILLET, L. (1971). «The effects of physical training upon self-concept and body attitudes». *Journal of Clinical Psychology* 15, 305-309.

- CRUZ, J. (1994). «L'assessorament psicològic a entrenadors: experiència en bàsquet d'iniciació». *Revista Apunts: educació física i esports* 35, 5-14.
- CRUZ, J. (1997). «Causes de la violència en l'esport infantil i intervencions psicològiques per a promoure el fairplay». A: MARÍ, B.; CABANES, T. *Violència a l'esport*. Consell de Mallorca. Cap. 6, pàg. 33-36.
- CRUZ, J.; BOIXADOS, M.; RODRIGUEZ, M. A.; TORREGROSA, M.; VALIENTE, L.; VILLAMARIN, F. (2000). «Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes». Informe tècnic del projecte. Madrid: Consejo Superior de Deportes.
- CRUZ, J.; BOIXADOS, M.; VALIENTE, L.; TORREGROSA, M. (2001). «Es perd el fairplay i l'esportivitat a l'esport en edat escolar?». *Apunts d'Educació Física i Esports* 64, 6-16.
- DIAS, C. [et al.] (2000). «El deporte como contexto para el aprendizaje y la enseñanza de competencias personales. Programas de intervención para niños y adolescentes». *Revista de Psicología del Deporte* vol. 9, núm. 1-2, 107-122.
- FERNÀNDEZ-BALLESTEROS, R.; STAATS, A. W. (1992). «Paradigmatic behavioral assesment, treatment and evaluation: Answering the crisis in behavioral assesment». *Advances in Behavior and Research Therapy* 14, 1-27.
- GARCÉS DE LOS FAYOS, E.; CANTON, E. (1995). «El cese de la motivación: el síndrome del burnout en deportistas». *Revista de Psicología del Deporte* 7-8, 147-154. Universitat de les Illes Balears.
- HARRIS, D. (1987). *Psicología del deporte*. Barcelona: Hispano-Europea.
- LEE, M. J.; COOK, C. (1990). «Review of the literature on fairplay with special reference to children's sport». *Apunts Educació Física i Esports* 64. Strasbourg: Council of Europe.
- MOSQUERA, M. J.; LERA, A.; SANCHEZ, A. (2000). *No violencia y deporte*. Barcelona: INDE.
- NAVARRO, J. I. [et al.] (1995). «Ansiedad pre-competitiva y conductas de autocontrol en jugadores de futbol». *Revista de Psicología del Deporte* 7-8, 7-17. Universitat de les Illes Balears.
- OLMEDILLA, A. [et al.] (2001). «Intervención psicológica para la eliminación o disminución de sanciones: una experiencia en fútbol semiprofesional». *Revista de Psicología del Deporte* vol. 10, núm. 2, 157-177.
- PALOU, P. (2001). «Hàbits esportius dels joves de Mallorca de 10 a 14 anys». Tesi doctoral no publicada. Departament Ciències de l'Educació. Universitat de les Illes Balears.
- PONSETI, F. J. (1998). «Anàlisi de la pràctica esportiva dels joves de Mallorca en el segon cicle de l'ESO». Tesi doctoral no publicada. Universitat de les Illes Balears.
- SHIELDS, D. L.; BREDEMEIER, B. J. (1994). *Character development and physical activity*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.
- SMITH, R. E.; SMOLL, F. L.; HUNT, E. (1977). «A system for the behavioral assessment of athletic coaches». *Research Quarterly* 48, 401-407.
- SMITH, R. E.; SMOLL, F. L.; CURTIS, B. (1979). «Coach effectiveness training. A cognitive-behavioral approach to enhancing relationship skills in youth sport coaches». *Journal of Sport Psychology* 1, 59-76.
- SMOLL, F. L.; SMITH, R. E. (1987). *Sport psychology for youth coaches*. Washington: National Federation for Catholic Youth Ministry.
- STAATS, A. W. (1979). *Conductismo social*. Mèxic: El Manual Moderno.

- UNISPORT (1993). «Juega limpio en el deporte». *Apunts Educació Física i Esports* 64. Màlaga: Unisport.
- UREÑA, F. (2000). «Deporte escolar, educación y salud». A: *La educación olímpica. Ponencias del tercer seminario sobre «Fair Play» en el deporte escolar*. Múrcia: Ajuntament de Múrcia, pàg 105-122.
- VEALEY, R. S. (1992). «Advances in sport psychology. Individual differences and sport behavior». *Human Kinetics* 3, 25-61.
- WEINBERG, R. S. (1995). «Goal Setting in sport and exercise: results, methodological issues and future directions for research». *Revista de Psicología del Deporte* 7-8, 113-122. Universitat de les Illes Balears.
- WEINBERG, R. S.; GOULD, D. (1996). *Fundamentos de psicología del deporte y del ejercicio físico*. Barcelona: Ariel.
- WEINER, B. (1979). «A theory of motivation for some classroom experiences». *Journal of educational psychology* 271-325.